

KOCSI GYÖRGY

A pusztai vándorlás mint az Ószövetség labirintusa

Előjáróban

A *Pannonhalmi Szemle* jelen száma furcsának tűnhet. Feltehetjük a kérdést: a szám vezérgondolatát meg lehet-e egyáltalán közelíteni a Szentírásból kiindulva. A téma megadásakor önkéntelenül a pusztai vándorlás jutott eszünkbe, hiszen valóban úgy tűnhet, a választott nép oly sokat időz a pusztában, hogy az tényleg labirintusnak számít.

Eszünkbe jutott még az is, hogy az Ószövetségben belül a Pentateuchusnak, Mózes öt könyvének, a tórának a mai kutatása egyre inkább hasonlít a dzsungelhez vagy a labirintushoz, mivel még nem találták meg a tudósok az Ariadné-fonalat, aminek segítségével egyszerűen megmagyaráznák e könyvek egyre bonyolultabbá váló keletkezési történetét. Mostani tanulmányunkban azonban nem az a célunk, hogy megtaláljuk a Pentateuchus-kutatás útvesztőiből a kiutat. Az Ószövetséget szem előtt tartva a labirintus a pusztai vándorlás témáját juttatja eszünkbe.

A pusztai vándorlás szövegeiből indulunk ki, hogy közelebről megismerjük, miért is volt a választott nép oly sokáig a pusztában. Előbb azonban vallástörténeti párhuzamokat fogunk keresni, hogy újszerűen érthessük meg izgalmasnak kínálkozó témánkat. Majd tematikusan kívánunk eljárni, azaz azt keressük, mi miatt lázadónak a választott nép fiai a pusztában.

Labirintus a görög mitológiában – vallástörténeti megközelítés

Minósz feleségének, Pasziphaének volt egy szörnyszülött bikafejű fia, Minótauros. Számára építtette Minósz az Athénból unokaöccsének, Talósznak, a fazekaskorong és fűrész feltalálójának meggyilkolása miatt elmenekült Daidalossal (a mesterrel) a labirintust (helyesen a labürinthoszt). A Krétán harcoló görögök labirintusnak, útvesztőnek láthat-

ták a náluk szokatlan, sokhelyiséges knósszoszi palotát. Minósz nem engedte el Daidaloszt, hogy el ne árulhassa a labirintus titkát. Ezért akarta Daidalosz fiával, Ikarossal együtt maga készítette, tollból és viaszból összeállított szárnyakon megtenni az utat Krétáról Athénba. Nagy kísérlete azonban balul ütött ki: fia a repülés gyönyörében túlságosan közel merészkedett a naphoz, annak melegétől megolvadt a szárnyakat összetartó viasz, és a szerencsétlen Ikarosz a később róla elnevezett tengerbe zuhant.¹

Poszeidón vad fehér bikája Probalinthosz és Trikorünthosz városai közt sok száz embert megölt. Thészeusz azonban vakmerően megragadta a gyilkos szarvakat, diadalmasan végigvonszolta Athén utcáin, aztán a meredek lejtőn fel az Akropoliszra, ahol feláldozta Athénének vagy Apollónnak.

Minósz – kárpótlásul Androgeósz haláláért – megparancsolta, hogy az athéniak minden kilencedik évben hét ifjút és hét szüzet küldjenek a krétai Labürinthoszba, hogy a Minótauroszt felfalja őket. Ez a Minótauroszt, akinek Aszteriosz volt az igazi neve, az a bikafejű szörnyeteg volt, akit Pasziphaé szült a fehér bikának. Mikor Thészeusz Athénba érkezett, közeledett az idő, amikor harmadszor vált esedékessé az adó. Annyira megsajnálta azokat a szülőket, akiknek a gyermekeit esetleg kisorsolhatták, hogy önként felajánlotta: ő lesz az egyik áldozat. Aigeusz hiába próbálta komolyan lebeszélni róla.²

Ariadné fonala pedig a következőképpen fordul elő a mitológiában:

Minósz leánya, Ariadné is az első pillantásra beleszeretett Thészeuszba. Titokban megígérte neki:

– Segítek megölni féltestvéremet, a Minótauroszt, ha úgy térhetek vissza veled Athénba, mint a feleséged.

Thészeusz boldogan elfogadta az ajánlatot és megesküdött rá, hogy elveszi Ariadnéét. Mármost Daidalosz, mielőtt elhagyta volna Krétát, megajándékozta Ariadnéét egy gombolyag bűvös fonallal, és kiiktatta, hogyan lehet a fonal segítségével bejutni a labirintusba és ki is jutni onnan. Ki kell nyitnia a labirintus ajtaját, hozzákötnie a fonal szabad végét az ajtófélfához; a gombolyag magától gurulni kezd, egyre kisebb lesz, összevissza kanyarog, s a végén eljut a legbelső kamrába, ahol a Minótauroszt lakik. Ariadné odaadta a gombolyagot Thészeusznak, és kiiktatta, hogy addig kövesse, míg az alvó szörnyeteghez nem ér, ragadja meg azt a hajánál fogva, és áldozza fel Poszeidónnak. Ha a fonalat visszagombolyítja, kitalál a labirintusból.

Thészeusz még aznap éjjel megcsselekedte, amit Ariadné tanácsolt. De még mindig vitás kérdés, hogy az Ariadnéétől kapott karddal, pusztá kézzel vagy híres buzogánnyal ölte-e meg Minótauroszt.³

A teológiában a vallástörténeti párhuzamok elég korán megjelentek. Az egyházatyák is megkísérelték Odüsszeusz árbocrúdjában

1 Waczulik, M.: A görögök, az etruszkok és a rómaiak. In *Mitológiai ÁBÉCÉ*, Budapest, 1970, 242. Graves, R.: *Görög mítoszok*, Budapest, 1985, 109. Kerényi K.: *Görög mitológia*, Szeged, 285–89.

2 Graves, i. m. 109.

3 I. m. 119.

– amikor Odüsszeusz a szirének csábító éneke elől odakötözteti magát – Krisztus keresztyét felfedezni. A múlt század elején az egyik vallástörténeti iskolát olyan fontos személyiségek fémjelezték, mint Wilhelm Bousset és Hugo Greßmann. Katolikus részről H. Haag pedig tübingeni bemutatkozó előadásában (1960-ban) ugyancsak Homérosz Odüsszeiájával foglalkozott.⁴

Párhuzamokat, illetve ellentmondásokat is észreveszünk a mitológia és az Ószövetség között. Megjegyezzük, hogy az exegézis ma is alkalmazza a vallástörténeti iskola eredményeit, de azokat mára meghaladta. Párhuzamként kínálkozik, hogy a pusztai és a labirintus is felfalja az odakerülőket. Érdekes, hogy szárnyakon menekül meg a labirintus fogságából Daidalosz és Ikarosz. Az egyiptomi fogságból Jahve is – a Kivonulás könyvének egyik helye szerint – népét sas-szárnyakon hozza el a Sínai-hegyig (Kiv 19,4). Az is párhuzamként említhető, hogy a labirintusból ketten tudnak kijutni: Daidalosz és Ikarosz. A pusztai vándorlást is ketten élik túl: Kaleb és József (Szám 14,30). Több párhuzam viszont már nagyon erőltetett volna. A labirintusba az áldozatok sorsolás révén kerülnek. A pusztába viszont Jahve tudatosan vezeti népét. A pusztának nemcsak negatív konnotációja van, hanem pozitív is. A prófétáknál már úgy jelenik meg a pusztai, ahol a nép egyedül van Jahvéval, távol a hamis szeretőktől (Óz 2,16).⁵

Miért tart a pusztai vándorlás negyven esztendeig?

A Biblia többféle választ is ad erre a kérdésre. Az egyik közülük a kémek beszámolójában egzakt feleletet kíván nyújtani. Ez a magyarázat a lázongásról szóló történetekben hangzik el. A negyven év időtartamot a lázongással magyarázza. A kémek ugyanis negyven nap alatt fürkésztek ki az országot, és a népet rossz híreikkel elcsüggesztették. Ezért az Ószövetség egyik legpontosabbnak mutatkozó válasza így hangzik: „Azoknak a napoknak a száma ugyanis, amelyek folyamán kifürkészték az országot, negyvenet tesz ki, minden napért egy évet számítva negyven esztendeig kell bűneitekért vezegetnetek, hogy megtudjátok, mit jelent az, ha én elfordulok.” (Szám 14, 34) A másik válasz pedig az, amit a Kivonulás könyvében olvashatunk: „Amikor a fáraó elbocsátotta a népet, Isten nem a filiszteusok földjén át vezette őket, jóllehet az lett volna a rövidebb. Isten arra gondolt, hogy a nép megbánhatja, ha háborút kell kezde-

4 Haag, H.: *Homer, Ugarit und das Alte Testament*, Einsiedeln, 1962, *Biblische Beiträge Neue Folge*. Továbbá uő: *Der gegenwärtige Stand der Erforschung der Beziehungen zwischen Homer und dem Alten Testament*. In Haag, H.: *Das Buch des Bundes, Aufsätze zur Bibel und zu ihrer Welt*, (KBANT) Hrsg. von Lang B., Düsseldorf, Patmos Verlag, 1980. 109–118. Továbbá Gordon, C. H.: *Ugarit and Minoan Crete*, New York, 1966. Gordon C. H.: *Evidence for the Minoan Language*, New York, 1966. Astour, M. C.: *Hellenosemitica. An Ethnic and Cultural Study in West Semitic Impact on Mycenaen Greece*, Leiden, 1965.

5 Lohfink, G.: *Milyennek akarta Jézus a közösséget? A keresztyén hit társadalmi dimenziója*. *Egyházfórum Könyvei* 4, Luzern, 1990, 13–14.

nie, és visszatér Egyiptomba. Ezért a Sás-tenger menti pusztán vezető útra terelte őket.” (Kiv 13,17) Az utóbbi fejelet tűnik elfogadhatóbbnak. Viszont, ha Izrael kialakulására gondolunk, akkor az előbbi mondat is a fokozatos „beszivárgás elmélete” mellett szól. A Számok könyvének hagyománya szerint úgy tűnik, a nép lázongásai váltják ki a pusztai vándorlás idejének negyven évét (Szám 14,32–35). Mindenki, aki Isten ellen lázad, elpusztul, sőt a kétely miatt még Mózes is, csak József és Káleb éli túl a pusztai vándorlást. Ők be is vonulnak, és részt is kapnak az Ígéret földjéből (Szám 14,30). Az egész nép viszont elpusztul (vö. MTörv 1, 34–40; Szám 14,35). A kivonulás és bevonulás – Ariadné fonala nem más, mint a feltétlen engedelmesség az Úrnak és szolgájának, Mózesnek. Az engedetlenség késlelteti a honfoglalást, így a labirintusból való kijutást.

Lázongás a biológiai szükségletek hiánya miatt

A lázongások elég világosan tagolhatók aszerint, mi miatt láznak föl a választott nép fiai a pusztában. Megjegyezzük, a lázongások történetei zömmel két könyvben olvashatók: a Kivonulás és a Számok könyvében és ismétlésként a Deuteronomium elején (MTörv 1,19–46). Már az út elején jelentkezik a biológiai szükségletek miatti lázadás. Nincs víz, nincs élelem (Kiv 15,22–25; 16, 2–3.8–12; 17,1–4.; Szám 20,4–5). A pusztát a jólét hiányaként fogható föl, valamint Egyiptom ellentétének, ahol a szolgaság ellenére jóllakásig volt hús és kenyér. A szolgaság és a szabadság kérdése, úgy tűnik, nem volt olyan fontos a lázongó nemzedéknek, mint magának Jahvének (Kiv 2,23; 3,7–10.16k).

A zúgolódással kapcsolatban érdekes megfigyelésekre tehetünk szert. Feltűnő, hogy a lázadások elején a lázongások mindig Mózes ellen irányulnak, vagy Mózes és Áron ellen. Ahogy a fejezet címében írtuk: ezek a lázongások a biológiai szükségletek hiánya miatt törnek ki, és Mózes ellen irányulnak, nem Jahve ellen. Kevés hely van, ahol Jahve e lázongások miatt fölháborodik. Ezeket a lázongásokban kifejezett kéréseket rögtön teljesíti is az Úr. Viszont az igazság kedvéért megjegyezzük, hogy vannak olyan részek, ahol a biológiai inség felpanaszolása miatt Jahve is megharagszik a népre (Szám 11,1–3). Mózes háta közepének sem kellett a szabadító szerep: „Bocsáss meg Uram, de küldj, akit akarsz.” (Kiv 4,13) Az Úrnak csodajelekkkel és győzködéssel kell rávennie Mózesre arra, hogy a neki szánt szerepet vállalja.

Csábító lenne annak tüzetes megvizsgálása, vajon több réteg van-e a lázongásokról szóló történetekben, mert léteznek olyan szövegek, amelyekben a lázadás Mózes ellen irányul, továbbá olyanok is, amelyekben Mózes és Áron ellen. Találkozunk olyan réteggel is, amelyben a lázongások közvetlenül Isten ellen irányulnak. Feltűnő Isten viselkedése is, aki többnyire nem emel kifogást a nép lázadása ellen, hanem teljesíti kérésüket.

Szin pusztája és Refidim között is ez a séma strukturálja a szövegeket (Kiv 17). E helyütt az ivóvíz a probléma. A nép Mózes és nem az Úr ellen támad. Mózes viszont az Úrra hárítja a lázongást, és ezért eléje viszi az ügyet. Az is szembeszökő, hogy a nép Mózeset vádolja az Egyiptomból való kihozatallal, s egyáltalán nem az Urat (Kiv 17,3). A zúgolódás iránya is problematikusnak tűnik: „Zúgolódástok nem ellenünk irányul, hanem az Úr ellen” – így Mózes és Áron (Kiv 16,8). Mózes erős egyéniség lehetett, ezért a zúgolódás a vezér ellen irányul, viszont Mózes érthető okok miatt Jahve elleni zúgolódásnak tekinti, mivel az Úr hívta meg őt, miközben nem akarta vállalni a nép kivezetését (Kiv 4,13–15). Máskor is terhes neki a vezérszerep (Szám 11,11–15), hiszen ő egyáltalán nem akart a nép vezetője lenni.

Szin pusztájában a Sínai-hegy és Elim között kerül sor a második zúgolódásra Mózes és Áron ellen. („Inkább haltunk volna meg az Úr keze által.”) A szöveg érdekessége, hogy Mózes és Áron ellen zúgolódnak, de az Úr keze által haltak volna meg. Közvetlenül nem zúgolódnak az Úr ellen. Viszont a csapások és az átkelés egyértelművé teszi, hogy az Úr vezette ki őket – a végső narratíva szint szerinti. Mózeset azzal vádolják, hogy az egész közösséget éhen akarja vészíteni. A nagy egyéniségek és álmodozók sorsa ez. (Hasonló volt Kolumbusz Kristóf esete is a tengerészekkel.)

A zúgolódások során több szintet kell megkülönböztetnünk: Mózes és Áron, az Úr, valamint a narrátornak és magának a népnek a szintjét. Sokszor egy mondaton belül is jelen vannak a különböző szintek: „Ő ugyanis hallotta az Úr elleni zúgolódástok... Mi vagyunk mi, hogy ellenünk zúgolódtok?” Mózes: „Az Úr ugyanis hallja, hogy ellene zúgolódtok.” (vö. Kiv 16,7–8). Kétszer is előfordul a „mi vagyunk mi”? Mózes értelmezi a zúgolódást. Nem ellenünk irányul, hanem az Úr ellen. A szöveg tehát igyekszik a Mózes és Áron elleni zúgolódást Isten elleni lázongásnak bemutatni.

Bizonyos következtetés is észlelhető a szövegben, hiszen a Kiv 16,35-ből megtudjuk, hogy negyven évig manna lesz az eledel, de csak jóval később kerül sor az indoklásra. Bizonyára a szerkesztő megjegyzése lehet. A negyven éven keresztül „folyósított” manna a redaktor számára inkább adhatott okot a zúgolódásra, mint annak idején a népnek az ínséges pusztai körülmények között. „Izrael fiai negyven évig ették a mannat, amíg csak lakott vidékre nem érkeztek. Addig ették a mannat, amíg Kánaán földjének határához nem értek.”⁶

A Szám 11-ben a nép nem Mózesnek panaszkodik, hanem az Úrnak. Szembetűnik, hogy az előzőekben kimaradt az Úr, és a panasz csak Mózes és Áron ellen irányult. E helyütt viszont nincsen szó az utóbbiakról. A nép a szokásos panaszkodással áll elő, de mégis más ez a panaszkodás, hiszen nem konkrét. Nem az ivóvíz és

⁶ A negyven évvel kapcsolatban Noth megjegyzi, hogy az a P variánsa lehet. S hogy a mannat az Úr elé tegyék, a fogság utáni templomot tartja szembe előtt, ahol a mannából egy omert őriztek. Noth, M.: *Das 2. Buch Mose Exodus 8. unveränderte Auflage*. Göttingen–Zürich, 1988, 109.

a kenyér hiánya a gond, hanem az, hogy nem megy jól a sora.⁷ Általában az Úr a Mózes elleni kifakadásokra úgy válaszolt, hogy a nép kérését azonnal teljesítette, itt viszont rossz néven veszi a panaszt, haragja fellángol és pusztítást végez Taberában.⁸ Mózes most egy teljesen új szerepben mutatkozik be. Ő lesz a közbenjáró, aki a népet menteti és közbenjár érte. Ebben a jelenetben a korábbiakhoz képest Jahve és Mózes szinte szerepet cserélnek. Mózes lesz a közbenjáró, Jahve a sértett. Míg korábban Jahve a lázadásokra és Mózes sértődöttségére úgy válaszolt, hogy azonnal teljesítette a nép kérését, most ő a sértett és Mózes a közbenjáró, aki nyilván nem tudja a nép kérését maradéktalanul teljesíteni. De ez a közbenjárás elég furcsára „sikeredett”, mert ő maga is felpanaszolja, hogy milyen nehéz a nép vezetőjének lenni. Nem ő szülte ezt a népet, nem is ő hordozta a méhében.⁹ Szeretné maga is a nép vezetésének terhet megosztani (Szám 11,10–17).

Lázongás az új ország, Kánaán adománya miatt

A témát már érintettük a pusztai vándorlás idejének kérdésénél. A Számok könyve beszámol Kánaán földjének kikémleléséről (Szám 13–14). A kémek jónak tartják Kánaán földjét, tejjel-mézzel folyó országnak, de erős nép lakja. Ezért csüggedést és kishitűséget idéznek elő a népben (Szám 13,27kk). Majd még tovább mennek, és ócsárolni kezdik azt az országot:

Sőt gyalázták Izrael fiai előtt azt a földet, amelyet megtekintettek, mondván: „A föld, amelyet bejártunk, elemésztí lakóit, népe, amelyet láttunk, szálas természetű, láttunk ott jó néhány szörnyet Enák fiaiból, az óriások nemzetségéből, akikhez képest mi olyanoknak látszottunk, mint a sáskák. (Szám 13,32–33)

A Számok könyve elbeszélése azt sejteti, hogy ez az esemény közvetlenül előzte meg a honfoglalást. A naiv olvasó még azt is hiheti, közvetlenül akkor is írták le. A kémek közül tízen ócsárolják az új hazát, és azt mondják, nem érdemes elfoglalni. Józsué (Szám 13,16) és Káleb – ketten a tizenkét kém közül – viszont javasolják elfoglalását.

Fölmerülhet bennünk a kérdés, honnét tudják a kémek, hogy ez az ország fölfalja a lakóit. Ezt abban az esetben mondhatnák, ha legalább egy-két évszázadot itt töltöttek volna, és tapasztalták volna,

⁷ Így látja ezt Noth is. Vö. Noth, i. m. 74–76.

⁸ Jahve haragos válaszát Noth is furcsának tartja és megjegyzi: „Über das Begehren des Volkes ist Mose empört (der Satz über den „Zorn Jahwes“ kommt verfrüht und stört den Zusammenhang, er ist gewiß ein späterer Zusatz). Vö. Noth, i. m. 77.

⁹ M. Noth megjegyzi, hogy itt Mózes úgy jelenik meg, mint a nép anyja, akinek gondoskodnia kellene a népről. Az Ószövetségben egyébként ritka gondolat, hogy Istent az anyához hasonlítják (Iz 49,15; 66,13). Ezt Noth szerint tudatosan is kerüli az Ótestamentum, hiszen a kánaáni kultuszban divatos volt az istennők tisztelete. Vö. Noth, i. m. 77–78.

hogy itt állandóan nyugtalanság és véres háborúk dúlnak, vagy az ország állandóan a polgárháború szélén táncol. Ilyen tapasztalatra azonban ilyen rövid idő alatt (negyven nap) nem tehettek szert. A kémek története nem tér ki arra, hogy az információt netán Kánaán őslakosaitól szereztek volna.

Létezik-e ilyen vélemény erről az országról más szentírási könyvben? Igen, és pedig Ezekiel prófétánál. Nála azonban nem a kémek, nem is az izraeliták, hanem az idegenek mondják Izrael földjéről azt, amit a tíz kém.

Így szól az Úr Isten: Mivel azt mondják rólad: „Felfalod az embereket és megfojtod saját népedet”, azért nem fogsz többé embert enni, és nemzedet nem ölj meg többé – mondja az Úr Isten. – Gondoskodom majd róla, hogy ne halld többé a nemzetek csúfolódását, és a népek gyalázkodását ne viseld többé; a saját népedet nem veszed el többé”, mondja az Úr Isten. (Ez 36, 13–15)

E párhuzamos elbeszélések arra engednek következtetni, amit a modern exegézis felfedezett: nevezetesen a Pentateuchus szerkesztése a fogság alatti vagy a fogság utáni időben történt. Úgy tűnik, a Számok könyve szövege Ezekielétől függ.¹⁰ Majd a Szám 14 fejezete elmondja, hogy „a kisgyermeketeiket, akikről azt mondtátok, hogy zsákmányul esnek, őket elvezérlem oda, s megismerik azt a földet, amelyet ti ócsároltatok. A ti testetek ellenben elnyeli a pusztát.” (Szám 14, 31k)

A hatalomgyakorlás mint rejtett probléma a pusztai vándorlás során

Nem nagyon gondolunk erre a problémára, mert a lázongásokról és a pusztai vándorlásról szóló fejezeteket olvasva ez aligha jut eszünkbe. A tüzetesebb vizsgálat viszont kiderítheti, hogy nagyon is erről van szó. Isten ugyanis az egyiptomiak hatalomgyakorlása miatt avatkozik be az események menetébe (Kiv 3,7–10). Isten közbelépését az egyiptomi elnyomó hatalom váltja ki.

A hatalom megosztásának problémája a lázongásokról szóló történetekben is jelen van, és többféle vezetési stílus keveredik bennük.

1. Mózes egyedül vezeti a népet (monarchikus modell).

2. Korach fiainak lázadása képviseli a második modellt: a népfelség elvét. A nép szent és Mózesnek nem lett volna szabad a nép fölé emelkednie. Ez lenne a demokratikus modell (vö. Szám 16,3-t Szám 11,24-gyel).

3. Jetró javaslatát viszont „parlamentarizmusnak” nevezhetnénk. E modell szerint Mózes lenne a nép vezetője (miniszterelnök,

¹⁰ Kocsi Gy.: A Pentateuchus és a Genézis könyvének néhány szerkesztési és teológiai szempontja. *Jeromos Füzetek* 2001/45. 7–8. A probléma részletesebb felvetését lásd Noth, i. m. 95.

államfő) és hetven vén (a tekintélyesek és vének tanácsa) irányítaná a népet.

Kitérőként annyit mondhatunk, hogy a mai hatalomgyakorlás is a 2. és a 3. pontoknak az ötvözete. Tán nem érdektelen, hogy a hatalomgyakorlás kérdése a királyság bevezetésekor szintén a lázadás egyik formája, mégpedig az Úr ellen. Azzal, hogy Izrael a monarchikus modell mellett dönt, igazában föllázad az Úr ellen, és elveti őt, hiszen a Biblia egyik rétege biztosan a teokratikus modellt tartja szembe előtt. Mivel a Biblia ízig-vérig történeti könyv, nem csoda, hogy ezt a kérdést is érinti, és kapcsolatba hozza az Isten elleni lázadással. A hatalomgyakorlás kérdése, jobban mondva a hatalom megosztása a Deuteronomium hivatal törvényeiben is jelentős szerepet játszik (MTörv 16,18–18,22).¹¹ Azt a kérdését is fölvehetjük, hogy a zsidó népben a hetven vén mikor játszott döntő szerepet az irányításában. Valószínű, hogy a makkabeusi korban és az utána következő időben, s könnyen meglehet, hogy ezen idők igazolására szolgálhat.

A hatalom megosztásának gondolata a lázongásokról szóló történetekben

E gondolat nagyon érdekesen alakul az Ószövetségben. Úgy tűnik, hogy az ötlet Jetróé (Kiv 18). Midián papjától származik tehát a hatalom megosztásának eszméje. Tanácsai ugyanis a hatalom megosztását érintik: „Felőrlöd magad és a veled levő népet.” Jetrót szinte csak e tanács elmondásáért léptetik föl a szövegek (Kiv 18,13–27). De vannak más változatok is. Egyrészt maga Mózes is egyetért a hatalom megosztásának gondolatával (Szám 11,24–29), mert azt szeretné, ha az egész nép prófétálna (Szám 11,29). Sőt terhesnek érzi, hogy a nép vezére legyen (Kiv 4,13; Szám 11,11–15). A Szám 11 fejezetében viszont az Úr tanácsolja Mózesnek a hatalom megosztását és nem Jetró, hiszen a Szám 11 végül ugyanazt tanácsolja, amit a Kivonulás könyvében Jetró. Itt azonban az Úr a tanácsadó! A narratív szinten viszont egy idegen ember, Jetró fogalmazza meg először a hatalom megosztásának gondolatát.

Mózes hatalomgyakorlása

Mózes hatalomgyakorlásának is különféle modelljei léteznek, és egyfajta fejlődés figyelhető meg addig, amíg a Biblia a legalázatosabb embernek mondja őt. Mózes hatalomgyakorlásának fogadtatása is eltérő a nép körében. És lázadnak is hatalomgyakorlása ellen! Mózes elképzelése is fejlődik a tekintetben, hogy hogyan kell a népet

¹¹ Vö. Lohfink, N.: *Haragos visszatekintés az államra. Előadások a Sámuel és Királyok könyveinek választott kulcsszövegeiről*, Héber szószedettel, Budapest, SZIT, 2005. 96–105. főként 108. Lohfink, N.: *Álmok az egyházzól*. Agapé, Szeged, 2004, 80–91., főként 81–82.

kiszabadítani (Kiv 2,11–15). Egy egyiptomi ütlegeli Mózes honfitársát. Mózes válasza az ellenség erőszakos megsemmisítése (Kiv 2,12). Majd Mózes rájön, hogy honfitársai is erőszakoskodnak egymással. Meg is kérdezi az erőszakoskodótól: „Miért ütöd barátodat?” Erre föl a támadó így válaszol: „Ki tett téged főnökünké és bíránkká?” Ha a szavak jelentését figyelmesen szemügyre vesszük, akkor láthatjuk, hogy Mózes zsidó testvérei hatalomgyakorlónak tekintik. Sőt a hatalom legbrutálisabb végrehajtójának: „Csak nem akarsz engem is megölni, ahogy megölted az egyiptomit?” Mózes erre elmenekül. Kudarcot vallott tehát a saját alulról jövő szabadítási kísérlete. Majd Isten tudja a népét megszabadítani, az ő terve szerint. Mózes hosszú utat jár be az ellenség erőszakos megsemmisítésétől egészen addig, míg a Biblia őt a legalázatosabb embernek mondja: „Mózes azonban nagyon alázatos ember volt, alázatosabb, mint bárki a földön.” (Szám 12,3)¹²

Lázongás Mózes hatalomgyakorlása miatt

Korach fiainak a lázadása roppant érdekes, mert szerintük maga a nép szent, Mózesnek pedig nem lett volna szabad fölébük emelkednie (Szám 16,3; vö. Szám 11,24).¹³ Mózes másutt maga is azt szeretné, ha az egész nép profétálna (Szám 11,29). Tehát van némi feszültség a két szövegben a nép szerepét illetőleg. Pontosabban abban, ahogyan a népet fölfogják. Áron és Mirjam is Mózes ellen fordul a kusita asszony¹⁴ miatt (Szám 12,1), akit Mózes feleségül vett. Itt nyilván egy családon belüli nézeteltérésről van szó. De a kérdés: „Vajon csak Mózessel beszélt az Úr? Velünk talán nem beszélt?” (Szám 12,1–2), elárulja, hogy Áron és Mirjam magukat ugyanolyan hatalommal rendelkező embernek tartják, mint Mózes. Isten válaszában megerősíti Mózes kivételes hatalmi helyzetét, és aláhúzza, hogy a többiek nem állnak olyan közel az Úrhoz, mint Mózes (Szám 12,4–8). Mózes tehát kivételes közvetítőnek számít, a többiek, még Áron és Mirjam sem jutnak el ebbe a magasságba. Bár előzőleg a

12 Ld. részletesebben is Noth, i. m. 84–85.

13 I. m. 109. Noth kommentárjában kitér a szöveg bizonytalanságára és szövegkritikai nehézségeire is. A lázadás valószínű, hogy Mirjamtól indult ki, mert a végén ő bűnhődik, Áron pedig nem.

14 I. m. 82–83. Noth felhívja arra a figyelmet, hogy nem az idegen származása lehetett a probléma, mert Cippora is az volt – midiánita. „Woher der Verfasser dieses Zustazes das Motiv des Vorwurfes gegen Moses kuschitische Heirat hatte, ist nicht mehr zu erklären.” A lázadás valószínű, hogy Mirjamtól indult ki, mert a végén ő bűnhődik, Áron pedig nem. A Kus földjével kapcsolatban Noth megjegyzi, hogy ez nem Egyiptomot, Etiópiát vagy Nubiát jelöli, hanem Kusán földjét (Hab 3,7). És Habakuknál párhuzamban áll Midián földjével, de nem lehet vele azonos (84.). Lásd továbbá a hasonló érveket egy újabb kommentárban Schmidt, L.: *Das 4. Buch Mose Numeri*. Kapitel 10,11-36,13, ATD 7,2 Göttingen, 2004, 31–32. Kus földjével kapcsolatban még több változatot olvashatunk Budd kitűnő kommentárjában. Vö. Budd, Ph. J.: *Numbers, World Biblical Commentary 5*. Waco, Texas, 1984, 136. Megjegyzi, hogy Kus földje a Bibliában rendszerint Etiópiát jelöli, de említi a kassiták birodalmát is Babilontól keletre.

kérdésük éppen azt sejteti, hogy demokrácia van, és ők ugyanolyan közel állnak Istenhez, mint Mózes.

A lázongást az idegenektől tanultuk

Kibrot-Hattavában a lázongás új árnyalatával találkozunk (Szám 11,4–6). A szerző ugyanis menteni akarja a választott nép zúgolódását, s azt egy gyülevész népségnek tulajdonítja, akik velük jöttek ki Egyiptomból, és tőlük ragadt át ez a magatartás a zsidókra: „De akadt köztük gyülevész népség, amelynek kívánságai támadtak, s így Izrael fiai is újra panaszkodtak, mondván: Ki ad nekünk húst enni?”

Majd közvetlenül ezt követi az „Egyiptom-nosztalgia”. Tehát két hagyomány kapcsolódik egybe. Egyrészt az, hogy a zsidók már korábban is zúgolódtak. Ezt idézi emlékezetbe az „újra panaszkodtak” kifejezés. Másrészt szövegünk azt sejteti, hogy a nép tán már nem is lázadna, ha nem lenne közte egy idegen, gyülevész nép, amelyik lázadásba sodorja. Helyünk amiatt is érdekes, mert az Egyiptomból kivonult nép között, úgy tűnik, nemcsak zsidók voltak, hanem mások is (Kiv 12,38).¹⁵ A kivonulással kapcsolatban sokáig tartotta magát az nézet, hogy a kivonulás egybeesne a hükszoszok kiűzésével, és így nemcsak a zsidók, hanem más, gyülevész nép is kivonult volna. A hükszosz modell sokáig lázban tartotta a biblikusokat, akik a zsidókat velük is azonosították. Ma e tekintetben sokkal óvatosabban fogalmaz a biblikus tudomány. A hükszoszok azonosítása a zsidókkal nagyon is kérdéses.¹⁶

A belső lázongások és feszültségek kivetítése másokra, az idegekre szintén örök problémája minden társadalomnak. Nem véletlen, hogy a Bibliában is találkozunk e törekvéssel. Baj az idegenek miatt van. Minden rossznak ők az okai. Mi is így próbáljuk saját népünk kiválóságát bizonygatni és hibáit mentetni. A zúgolódás okának e fajta árnyalása a Biblia mély realizmusáról tanúskodik.

15 Durham, J. I.: *Exodus, world biblical commentary*, vol. 3. Waco, Texas, 1987, 172.: „The tradition of a »motley group« accompanying the Israelites in their exodus may well be an accurate reflection of a process referred to also in the narratives of conquest and settlement (e. g., Josh 9:3-21 and 24:14-28).”

16 „The Hyksos invasion lived on in oral and written tradition, both in Egypt and the E Mediterranean littoral, long after their expulsion. In the 6th–5th centuries B.C. a reasonably accurate portrayal could still be written up in Demotic, based on surviving sources. A more distorted recollection on the 15th Dynasty and its expulsion underlies the Greek legends about Io and Danaus; while the »canaanite« version of these events allegedly inspired the Hebrew »Descent« and »Exodus« legends.” (D. B. Redford szócike. In *Anchor Bible Dictionary*, vol. 3. New York, London, Toronto, Sydney, Auckland, 1992, 344.)

Lázadás Isten ellen

Kifejezetten Isten elleni lázadásnak csak az aranyborjú felállítása számít.¹⁷ Eddig Izrael fiai mindig Mózes és Áron ellen lázadnak, s Mózes viszi az ügyet az Úr elé. Az aranyborjú esetében azonban fordított a helyzet. A lázadást maga az Úr állapítja meg, és figyelmezteti Mózeset, mit tesz a nép (Kiv 32,7–10).¹⁸ Azaz most ő viszi az ügyet Mózes elé. A szövegben egyúttal a nép eltörlésének a gondolata is megjelenik. A Kivonulás könyve tehát a bálványimádást a legsúlyosabb véteknek tartja, amely arra indítja az Urat, hogy választott népét is eltörölje.¹⁹ Ilyen népeltörlés csak a vízözön előtt merül föl az Úrban. Ott az erőszak miatt, mert minden élőlény az erőszak útját járja (Ter 6,5–7.13). Mózes ebben a jelenetben, amikor Isten megígéri neki, hogy őt teszi nagy néppé, a nép közbenjárójaként lép föl, s végül sikerül lecsillapítania Jahve haragját. Ugyanez a helyzet a kémekkel kapcsolatos történetben is. Ott is Mózes a közbenjáró (Szám 14,13–19), de a büntetés továbbra is ott lebeg a nép felett (Kiv 32,34; Szám 14,20–35).

Összegzés

Talán nem volt haszontalan a pusztai vándorlás témáját közelebbről megvizsgálni a lázongások pontosítása és a hatalomgyakorlás témájának segítségével. Rájövünk e történetek figyelmes olvasása során, hogy ezek a lázongások a mi saját problémáink is. A legtöbb gondot nekünk is a mindennapi kenyér előteremtése okozza. Milyen nagy gond ma is sok ember számára az egészséges ivóvíz. Továbbá állandó megoldandó feladatunk a hatalomgyakorlás kérdése is: akár két ember között, akár családon belül, akár egy kisebb közösségben. A pusztai vándorlás tehát azokat az örökké aktuális problémákat sűríti magába, amelyek minden kor minden emberének kérdései. E problémák labirintusából csak az Istenre hagyatkozás tud bennünket kivezetni. Úgy tűnik, mindez sokszor terhünkre van, s a dolgokat mi is a lázadás és a nemtetszés szemszögéből, sőt helyzetéből közelítjük meg, ahelyett, hogy Istenre bízánk magunkat, mert e gondjainkat is csak Jahve, a mi orvosunk tudja orvosolni (Kiv 15,26).

17 M. Noth helyünkkel kapcsolatban megjegyzi: „Überlieferungsgeschichtlich kann die Erzählung vom goldenen Kalb nicht von der in 1. Kön. 12,28f. berichteten Aufstellung zweier »goldener Kälber« in den Heiligtümern von Bethel und Dan durch den König Jerobeam I. von Israel getrennt werden.“ Nemcsak az események menete miatt, hanem a szószerinti szövegmegegyezések miatt sem választható el a két történet egymástól. (Noth, i. m. 202.)

18 „Mose wird nun (V. 7. 8) auf dem Berge kurz über das Geschehene informiert und an seine Verantwortung für das Volk erinnert, da er aus Ägypten heraufgeführt (auch hier wie in V. 1 wird er zum Subjekt der Herausführung gemacht).“ (Vö. Noth, i. m. 204.)

19 „Moses' whole concern is with the people: he seems not to have realized the gravity of their action, that they have themselves negated their privileged relationship with Yahweh. ... At the end of these logical arguments of Moses (paralleled in part by Num 14:13-19 and Deut 9:25-29, Yahweh is not reported to have said anything (though cf. Num 14:20-23), but is said to have been moved with pity for Israel under such a threat as he had made.“ (Durham, i. m. 429.)